

SELİM İLERİ'NİN HİKÂYELERİ'NDE KENT/KENTLEŞME MESELESİ***Hasan AKGÖĞ¹****ÖZ**

Selim İleri'yi sanatçı ve aydın olarak meşgul eden meselelerden biri de mimaridir. İstanbul'un kentleşmesi, değişimi hikâyelerin bütününe sinmiştir. Eski İstanbul'un yıkımı, modern bir kentleşmenin tam anlamıyla gerçekleştirilemeyişi ve modern yaşamın mekânı kent hikâyelerde işlenir.

Mimari açıdan İstanbul'un geleneksel yapısını kaybedişi, çarpık kentleşmenin meydana gelişi ve geleneksel mimarinin doğayla iç içe olan yapısının bozulması ön plandadır. Şimdiki zamanda modern yaşamın mekânı olarak 'kent'teki insan ilişkilerinin kapital ekonomik ilişkiler bağlamında gerçekleşmesi, şehir insanın psiko-sosyal anlamda düzey kaybına uğraması ve neticesinde yaşanan toplumsal yozlaşma meseleyi salt mimari duyarlılığın ötesine taşır. İstanbul'un değişimi ve bu değişimin mimari ve toplumsal boyutları hikâyelerde eleştirilirken eski İstanbul, mimarisi, doğası ve insan ilişkileriyle özlemlenir.

Kent/kentleşme meselesini hikâyelerde birkaç kavram etrafında ele almak mümkündür. İstanbul'un kentleşmesinin 'mimari' bir problem olarak ele alınması, İstanbul'un değişimiyle meydana gelen 'toplumsal hayat ve yozlaşma' ve bu iki durum neticesinde eski İstanbul'un 'nostaljik' bağlamda işlenişidir.

Anahtar Kelimeler: *Selim İleri, hikâye, modernleşme, mimari, kent, kentleşme, yozlaşma, nostalji,*

**THE PROBLEM OF CITY/URBANIZATION IN
SELİM İLERİ'S STORIES****ABSTRACT**

Among the issues that Selim İleri was concerned with as an artist and an intellectual is architecture. The urbanization and transformation of İstanbul is embedded in all of his works. The destruction of the old İstanbul, the unsuccessful modern urban development, and the city as a location of modern life are narrated in his stories.

* Bu çalışma "Selim İleri'nin Hikâyelerinde İnsan (Tipler-Karakterler-Meseleler)" isimli yayımlanmamış y.lisans çalışmamızın bir bölümünü oluşturan kent/kentleşme meselesini içermektedir.

¹ Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Erciş Mehmet Murat İşler Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, trkljhasan2007@gmail.com.

The degeneration of the traditional architectural style of İstanbul, the unplanned urbanization and destruction of the traditional architectural style intertwined with nature are highlighted. The capitalist economic context of the contemporary human relations in the city as the heart of modern life, the psycho-social dissociation of the urban people, and the resulting societal corruption extend the issue beyond pure architectural sensibility. The transformation of İstanbul is criticized within stories in terms of architectural and social reflections. There is a deep yearning for The Old İstanbul with its nature, architecture and human relations.

The topic of the city/urbanization could be discussed in the context of several concepts in the stories. The urbanization of İstanbul as an architectural problem, social life and corruption resulting from this change, and the nostalgic discourse on the Old İstanbul are some of the motives addressed hereby.

Keywords: Selim İleri, story, modernization, architecture, city, urbanization, corruption, nostalgia.

Giriş

Türk edebiyatında son kırk yılda kendine mahsus bir edebî dünya kurmayı başarmış olan Selim İleri'nin hikâyelerinde kurgulanan tipler/ karakterler ve işlenen meseleleriyle 'insan' önemli bir yer tutmaktadır. Selim İleri, 1967'den bu yana hikâye türünde eser vermektedir. Selim İleri'nin çalışmamıza konu olan hikâyeleri üç kitapta yer alan altmış bir hikâyedir². İleri'nin 1997'ye kadar yayımladığı hikâyeleri -45 hikâye- "Otuz Yılın Bütün Hikâyeleri"nde bir araya getirilmiştir. 2006 yılında yayımlanan "Fotoğrafi Sana Gönderiyorum" ve 2011 yılında yayımlanan "Yağmur Akşamları"nda ise sekizer hikâye bulunmaktadır.

² **Otuz Yılın Bütün Hikâyeleri** (1997): Bi Keman, Hüzün Kahvesi, Yürek Burkuntuları, Türküsüz, Asalak, Güzün, Savaş, Cumartesi Yalnızlığı, Ağlayan Kiremitler, Zeytinliklerin Altında Sükûn Yok ,Mustafa Suphi, Hicran Yarası, Müsamere, Duyarlık, Pastırma Yazı, Hayatımın Romanı, Annemin Sardunyaları, Kılıç Artıkları, Eski Bir Kalbim, Yıllar Var Ki, Para, Yarın Ağlayacağım, Gelinlik Kız, Ayrılık Var, Bütün İstanbul Bilsin, Erişmez Nevbahar, Sizinle İğrenç, Elbise Haritaları, Kırık Minyatür, Mecnun Çuk Dağlar, Yarın Olsun, Kırlangıç Fırtınası, Bir Gönül Gurbetinde, Dostlukların Son Günü, Kuşlar Mı Konar, Söyle Kalbim, Lanterna Magica, Oda Musikisi, Sabahsız Geceler, Kapalı İktisat, Bir Denizin Eteklerinde, Denizkızının Öyküsü, Kötülük, Son Yaz Akşamı, Prens Hamlet'in Trajik Öyküsü, Suva dö Pari.

Fotoğrafi Sana Gönderiyorum (2009, CEP BOY): Eski Bir Roman Kahramanı, Şahane Bir Tuvalet, Hayat Sönüp Giderken..., Perisiz Evler, Nar Çatlağı, Ölü Hikâyeci, Ada Gezintilerim Gregor Samsa'nın Elyazısı,

Yağmur Akşamları (2011): Mahpes, Son Sayı, Nerval Diye Biri, Gökyüzü Yıldızlarla Dolu, Kirazlar Olduğu Vakit, Gündüzün Bir Kadeh Konyak, Yağmur Akşamları, Şark ve Garp, Ne Şark Ne Garp.

Selim İleri, hikâyecilik serüveninde belli başlı meselelere³ odaklanmıştır. Bu meselelerin başında kent/kentleşme gelmektedir. Tanzimat'tan bu yana Türkiye'nin modernleşme yolunda geçirdiği değişimlere baktığımızda, esasen meselenin salt bir 'mimari' problem olmadığı anlaşılır, (Tanpınar, 2010: 70).

“Çok vahim ve siyasi hadiselerin ve iktisadi şartların beraberinde yürüyen bu yenilikler hakikatte, bir medeniyet dairesinden öbürüne geçmek, asırlardan beri inanılmış ve uğrunda mücadele edilmiş değerler dünyasından ayrılmak demektir.”

Tanpınar'ın medeniyet dairesinin değişimi tespiti bize Osmanlı'daki Doğu'dan Batı'ya yönelişi ihtiva eden süreçte bizi ilgilendiren en önemli sonucun insanımızdaki değişim olduğunu gösterir, (Tanpınar, 2010: 132-133). Tanpınar, değişimin neticesindeki maddi ve manevi yaşantıyı 'ikilik' olarak anlamlandırırken esas meselenin manevi anlamda yaşanan erozyon olduğunun altını çizer.

“1839'dan sonraki devrin bir hususiliği de memlekette gittikçe kuvvetini arttıran bir ikiliği doğurması, onun manzara ve ruh bütünlüğünü kırmasıdır. Bugün bile halk dilinde ve hatta fikir hayatında o zamanlardan kalan “alafranga” ve “alaturka” (musikide olduğu gibi) “eski” ve “yeni” (zihniyet meselelerinde) tabiriyle ifade edilen bu ikilik ilk realitesi Tanzimat'ın en büyük fatalitesidir.(...) Bunlar şüphesiz, cemiyeti sonunda tasfiyeden tasfiyeye girmek şartıyla kendisine yeni ve hususi bir hayat çerçevesi yaratmaya götürebilirdi. Asıl ehemmiyetlisi, müesseselerde ve manevi insandaki ikilik idi.”

Batılılaşma kapsamında Tanzimat'tan günümüze uzanan süreçte, özellikle 1950'lerle yaşanan kırdan kente göç olgusu ve sanayileşme ile modern dünyaya adapte olma noktasında Türkiye'de pek çok adım atılmıştır. Modernleşme ülkenin değişimini sağlarken toplumsal hayat da kentleşmeyle toplum, sanayi, ticaret merkezli olarak geleneksel yapıdan çıkar büyük değişimler geçirir, (Mardin, 2011: 234).

³ Selim İleri'nin hikâyelerinde tespit ettiğimiz meseleler; başta yabancılaşma ve yalnızlık olmak üzere mutsuzluk/ umutsuzluk, nostalji/ geçmiş zaman, susku/ iletişimsizlik, nihilizm, gitme, intihar, iyimserlik/umut, kent/kentleşme, sınıflı toplum/yoksulluk, muhalif kimlik/eleştiri, özeleştir, inanç, aşk ve cinsellikler.

“1950’lerin başından itibaren, yüzde 3’lük bir ekonomik büyüme hızına eşlik eden yüzde 2,9’luk nüfus artışı ile, Türkiye’nin toplumsal yapısında müthiş değişimler gerçekleşmiştir. Türkiye, köy ile kent arasında çok sayıda orta büyüklükteki şehirlere sahip birçok Avrupa ülkesine benzememektedir. Bu büyüme kalıbına eşlik eden kırsal kesimdeki hareketlenme, böylelikle, birçok eski köylüyü büyük kentlerdeki gecekonduculara fırlatıp atmıştır.”

Kentin inşası, kent hayatı, sanayileşme ve patron-işçi sorunları ‘insan’ımızın yeni meselelerinden bir kaçıdır. Büyük nüfusların yerleştiği kentlerin organize edilememesi çarpık yerleşmeye neden olur. ‘İnsan’ iş, eğitim, sağlık, ulaşım, güvenlik ve mesken edinimi gibi çeşitli problemlerle karşılaştı. Kentte iç çeperde büyük kültür, dış çeperde gecekondulaşmayla gelişen çevre kültür vardır. Şehir(li)-köy(lü), -“büyük gelenek ve küçük gelenek” - problemleri şehirde bir araya gelir. (Mardin, 2011: 23).

“...1940’larda, kültür üzerine çalışan bir antropolog, Robert Redfield, yeni sayılamayacak fakat şimdiye dek bu kadar açıkça ortaya konmamış bir görüş ileri sürdü. Bu görüşe göre kültür iki ana kola ayrılabilir: biri kırsal bir hayat yaşayan ve tarımla geçinen insanların kültürü, diğeri de şehirde yaşayan özellikle yönetici sınıfın insanların kültürü. Redfield bunlardan birine “küçük gelenek”, diğesine “büyük gelenek” adını verdi.”

Kent, bu bağlamda yeni bir yaşam alanından ziyade merkez ve çevrenin yeni karşılaşma alanıdır. Türk toplumunun geçirdiği değişimi Şerif Mardin, ‘sınırlı modernleşme’ olarak niteler, bunun nedeni olarak da Türk toplumundaki ‘geleneksel’ algıların canlı olmasını görür, (Mardin, 201: 78).

“...modernleşmeye katılmayanlar modernleşmenin tamamen dışında kalamazlar, sınırlı bir şekilde katılırlar, teknoloji hayatlarını etkiler, fakat değerlerini diri bırakır. Bu sınırlı modernleşme Osmanlı İmparatorluğu’nda geleneksel yapıların Batı’daki kadar sert bir şekilde yırtılmamasından ileri gelmiştir.”

Tanpınar’ın da ‘ikilik’ nitelendirmesi ile dikkat çektiği bu husus modernleşme sürecinde bütün, tek bir yapının oluşturulmadığını gösterir. Modernleşmenin Avrupa’da olduğu gibi geleneksel yapıları kıramaması modernin yerleşimini sınırlı alana iterken modern algıyla kurulmak istenenler de -kent gibi- gereken

niteliklere ulaşmada yavaş kalır. Ne tam manasıyla modern, ne de geleneksel olan bütün bir yapıdır, 'kolaj'dır, (Mardin, 2011: 253-254).

"Bu kapsamlı değişme, beraberinde, halk kültüründen ve modern ideolojilerden devşirilmiş değerlerin, pek tutarlı olmamakla beraber şaşırtıcı denecek derecede pratik bir "kolaj"ı (tertip) da beraberinde getirmiştir."

Selim İleri'nin hikâyelerinde kent/kentleşme meselesi ilkin 'mimari' bir mesele olarak ele alınırken, İstanbul'un kentleşme çerçevesinde geçirdiği değişimin niteliksizliği ve şehrin geleneksel yapısının tahribi üzerinde durulur. Değişimin maddi, mimari boyutunun yanındaki bir diğer husus kentteki yaşamın toplumu yozlaştırması, kendine yabancılaştırmasıdır. Değişimin maddi - mimari- ve manevi -yozlaşma- boyutları olarak nitelendirdiğimiz bu hususların haricinde hikâyelerde geçmiş zaman, eski İstanbul geleneksel mimarisi ve toplumsal ilişkileri ile nostaljik bir boyutta yer alır. Selim İleri'nin otobiyografik anlatımı tercih etmesi eserlerinin anlaşılması hususunda araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır. Bu nedenle İleri'nin hikâyelerini anlamlandırma noktasında çalışmalarda benzer yollar takip edilmiştir ki bu çok doğru bir yaklaşımdır. Biz de çalışmamızda bu doğrultuda hareket edeceğiz. Bu noktada evvela Selim İleri'nin mimari ve mekâna dair düşüncelerini ve bakış açısını ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızda değindiğimiz boyutlarıyla meseleyi İleri'nin hikâyelerindeki kurgu çerçevesinde incelemeye çalışacağız.⁴

I- Selim İleri, Mekân ve Mimari

Selim İleri'nin hikâyelerinin odağındaki mekân İstanbul'dur. Akdeniz, Ege coğrafyaları hikâyelerin bazılarında yer alır. 'Eski İstanbul'u bilen, yaşamış olan Selim İleri, hikâyelerinde İstanbul'a yaşanmışlığı yönüyle yer vermiştir. Geçmiş zamanın, 'eski'nin sindiği hikâyelerde nostaljik açıdan İstanbul'u okuruz. İstanbul geçmiş zamanın, özlemlerin mekânıdır. Bu açıdan evvela, Selim İleri için mekân -İstanbul- nostaljik bir duyarlılığı taşır. Geçmiş zamanın izini sürdüğümüz hikâyelerde 'eski'yi mimariden doğaya ve insan ilişkilerine gözlemleriz.

Aydın- sanatkâr olarak Selim İleri mimari, İstanbul'un modern anlamda inşası meşgul eden bir olgudur. İstanbul'un kentleşmesindeki tavrını Gülsen Kayışlı ile 2010 yılında yaptığı

⁴ Bir makalenin boyutlarını göz önünde bulundurduğumuzda, hikâyenin kısa ve yoğun yapısı nedeniyle ve alıntıların tekrar etmemesi adına meselenin mimari, toplumsal yozlaşma ve nostalji boyutlarını tek bir başlık altında ele alacağız.

röportajda açıkça görmek mümkündür. “...mimari beni çok ilgilendiren bir şey.” (Kayışlı 2010:223). Aşağıda bu röportajdan bazı kısımlara yer verdik.

“Benim çocukluğumda bütün İstanbul baştan aşağı plajdı, plajlar şehriydi. Denizin kirlendiğini ancak yeni yetmeliğimde üç beş kişi konuşurdu ve kimse önemsemezdi. Hâlbuki bugün plajsız. Plaj yapıyorlar ama o dünyayla hiçbir ilgisi yok. Yani geçmiştekinin nostaljik demeyeyim ama daha derinlikli bir İstanbul olduğunu düşünüyorum. Hele bugün, yirmi birinci yüzyılın İstanbul’unu pek sevmiyorum. Alışveriş merkezlerini, yeni büyük gökdelen dokusunu hiç sevmediğimi söyleyebilirim. Bana çok uzak geliyor. Gitmiyorum bile.(...)Sanıyorum en çok mimaride ve insan ilişkilerinde İstanbul değişime uğramış.(...)O gökdelenlerin, alışveriş merkezlerinin, böylesine bir otel dokusunun... Tabii ki büyük şehirde otel elbette olmalı. Ama o kadar acayip bir otel anlayışı var ki İstanbul şehrinde. Hayret edilecek bir şey.(...)Mesela şimdi, eğer olursa, Haydarpaşa, sanat sarayı olacakmış. Garın iki yanına da İstanbul’un en büyük iki gökdeleni dikilecekmiş. Tamamen turistik bölge haline getirilecek. Bunlar bana dehşetli komik şeyler geliyor. Hele anıtsal bir yapı olarak Haydarpaşa Garı’nın yanına iki yüz katlı iki tane bina dikmek inanılmaz bir beyinsizlik.” (Kayışlı, 2010: 206-207-208).

“... Peyami Safa’nın defalarca kullandığım bir sözünü bir kere daha söylemek istiyorum: 1955 yılı civarında “İstanbul sur içi olduğu gibi korunmaya yazgılı kılınmalı” yani mutlaka kaderinin bu şekilde belirlenmesi gerekiyor. Şehrin sur içi, diye tabir ettiğimiz eski İstanbul kısmının bırakılarak, şehrin dışı açılarak modernleşmesi gerektiğini talep ediyor ki buna yüzde yüz katılıyorum. Tabii artık geçmiş ola.(...)siz birdenbire Sultanahmet’in önüne bir gökdelen dikmeye kalktığınız vakit, yanlış bir şey yapmış oluyorsunuz.(...)müthiş bir doku uyumsuzluğu oluyor; ama yapılıyor. Tabii bizim elimizde değil.” (Kayışlı, 2010: 214-215).

Gökdelen itirazını yıllar önceki bir hikâyesinde de görmek mümkün. 'Kırlangıç Fırtınası'nda Kemal, denizin neden görülemediğini sorgular gittiği bir ziyarette, " "Sizin buradan deniz gözükmüyor." " Otel kapadı oğlum. Lenduha gibi yükseliverdi karşımızda." " (İleri, 1997: 355). İtiraz kentleşmeye değil, kentleşmenin plansızlığına ve medeniyetimizden kopuk oluşudur. Kayışlı'nın (2010: 194), da aynı noktanın altını çizdiği kanaatindeyiz.

"Selim İleri'nin İstanbul'da gözlemediği ve yazılarında özellikle vurguladığı husus, İstanbul'un her alanda büyük bir değişime uğramış olmasıdır. Üstelik bu değişim, yazara göre yanlış bir seyir izlemiştir. Yazara göre değişim en net şekliyle mimaride görülmektedir."

Az önce de ifade ettiğimiz gibi yazar 'eski' İstanbul'u bilendir. Bu biliş, sadece mimariyi bilmek değil eski yaşamı, kültürü bilmektir daha çok. 'Mimari'nin Selim İleri için salt bir mekân meselesi olmanın ötesindedir. Bir medeniyet tasavvurudur. Modern zamanın şehri yozlaşmanın, başkalaşmanın mekânıdır. 'Yarın Olsun'da kente bu perspektiften bakılır. "Türkiye'nin her yerinde atkestanesi ağaçlar vardır. Gönül diyarı olmayan büyükşehirlerinde bile." (İleri, 1997: 351). Yanlış, hatalı kentleşme sadece bir mimari mesele değil medeniyetimizin kendine has niteliklerini de kayba uğrattır. Dolayısıyla durum aynı zamanda 'insan'ın da kayba uğramasıdır. Bu nokta itibariyle meselenin -'kent'in- hikâyelerde mimariden, doğaya, kültüre 'insan'a ve insan ilişkilerine özetle yaşamın kendisine uzanır.

Nostaljik boyutu ile İstanbul olumlu iken 'eski' İstanbul'un harap edilişi, yitirilişi bir o kadar olumsuzdur. İstanbul'un 'eski' ruhunun tahribi hüznün vericidir. Selim İleri, İstanbul'un 'değişim'inde 'eski'nin silinmek istenmesine muhaliftir. Bu nedenledir ki İstanbul'un olumsuz anlamdaki değişimine 'dikkat' kesilir, okuyucuyu da değişimdeki algısına ortak etmek ister.

Kent/kentleşme meselesini İstanbul odaklı okuduğumuz hikâyelerde yukarıda değindiğimiz noktaları özetlediğimizde konuyu inceleme açısından birkaç kavram etrafında konuya yaklaşmanın uygun olacağı kanaatindeyiz; nostalji, değişim, yozlaşma. Hikâyenin kısa bir tür olması ve aynı noktaların tekrar edilmemesi adına konuyu bu üç kavram etrafında yalnız tek başlık altında ele almaya incelemeye çalışacağız.

II- Nostalji, Değişim ve Yozlaşma

'Erişmez Nevbahar'da Kemal, Asım Paşa'ların köşkünün şimdide yıkılacağını söyler ve köşkü yıkılmadan önce son defa

görmeye gider. Nostaljik bir atmosferde Kemal ve annesi köşkün yıkılışına ve bahçenin ortadan kalkmasına karşı çıkar.

“Asım Paşa’ların köşkü yıkılıyor. Yıllardan sonra; olur şey değil... (...)Dün annem Kadıköyü’ne gitti: “Aman, insan sokakları tanıyamıyor. Bir Nezihe Hanım’ların köşkü kalmıştı, o da apartman oluyormuş. Canım bahçe...” (İleri, 1997: 298-299).

“Köşkün son günleri. “Bir Asım Paşa’ların köşkü kalmıştı bahçelik, onu da yıkıyorlar.” Kalkıp Kadıköy’e geliyorum.(...)Bahçe haraptı. Arka taraftaki erik ağaçları sökülmüştü. Domatesleri yıkıcılar yemiş galiba bu yıl.” (İleri, 1997: 304).

‘Bütün İstanbul Bilsin’de Kemal, şimdinden çocukluğunda yaşadığı yılları, dolayısıyla eski İstanbul ve yaşamını anlatır. Lütfi Bey’in yalısı eski yaşamın mekânı olarak hikâyede anlatılır. Bugünde ise eski mekânlar birer birer yıkılmakta veya çürümeye terk edilmektedir.

“Gerçi ben annemlerle böyle bir evde oturmuyordum. Tersine nicedir apartmanlara geçilmişti. Bahçeli tahta evlerin, aşı boyalı tepe köşklarinin, kayıkhaneli yalıların dönemi kapanmıştı. Ama buraların çürümesine sık sık geliyordum, çürümeyi çürüyenlere karışmaksızın yudumluyordum.” (İleri, 1997: 293).

Eski İstanbul’un yitirilişi yıllar sonra *“Fotoğrafı Sana Gönderiyorum”*un hikâyelerinde ‘eski’nin biraz da olsa kaldığı yerlere dikkat çekme ile işlenir. ‘Eski Bir Roman Kahramanı’nda yazar, yıllar önce kaleme aldığı romanın geçtiği mekân olan Ada’yı ziyaret edişinde “Değişmeyen yapıları, iki katlı, küçümen, beyaz badanalı. Artık yalnızca burada, çarşıda.” (İleri, 2009: 8), der. Ada’nın eski yapıları çarşıda kendisini muhafaza eder ancak yazarın ayrıldığı yerde, kentte eskinin izleri silinmiştir, yapılar değişmiştir. Ada’da kirletilen doğa göze çarpar, “...Ada’nın vapur iskelesinde, hayli dalgın; deniz kirli, çerçöp sahile vurmuş...” (İleri, 2009: 9). Bu son ifadenin tıpa tıpını yıllar önce de kurmuştur. ‘Yıllar Var Ki’de kahraman üniversite yıllarında yaşadıklarını anımsar. Arkadaşına hissettiği duygular nedeni ile kentleşmenin getirdiği manzarayı iyi bir duygulanımla ortaya koyar. “Denizde köpük dalgalar, sahile vurmuş kanalizasyon birikintileri; bize ender bitkilerden güzel görünürlerdi.” (İleri, 1997: 249). Bu durum kentleşmenin olumsuzluklarını ortaya koyar çünkü kahramanın bakış açısı kirliliği ıskalar, görmezden gelir. ‘Hayat Sönüp Giderken’de de adadaki izlenimlerini dile getirir.

İleri'nin şimdinin adasına yabancı olduğunu görürüz. Çünkü 'ada' aşına olunan mekân olmaktan çıkmıştır. "Büyükada'daki 'apatmanlara' şaşkınlıkla bakarken..." (İleri 2009:73), "Apartmanlı Ada'da faytonla yol alıyorduk." (İleri 2009:75). Adaya gelişindeki ifadeleri dikkate değerdir. "... Büyükada'da vapurdan indim. Tabii hiç tanımadığım bir Büyükada'ydı burası. Zaten öteki adaları da sezinleyememiştim." (İleri 2009:73).

Hikâyelerde burjuva, aristokratlar yozlaşmışlıkları yönüyle vardırırlar. Bu kişilerin tek olumlu görülebilecek yanları bile 'yeni' İstanbul'a olan isteksiz, olumsuz yaklaşımlarıdır. 'Duyarlık'ta yaşlı aristokrat kadın şimdideki yaşantının pek çok durumuna itiraz ederken, apartman hayatı yaşamaktan, apartmana tıklı kalmaktan şikâyet eder. "...apartmanlara tıktınız beni..." (İleri 1997:124), "Apartmanlara soktunuz beni bu yaşımda(...)Kümeslere soktuğunuz yetmiyor mu..." (İleri 1997:122). 'Pastırma Yazı'nda burjuva Vedia, anılarının olduğu köşkün yıkılmak istenmesine muhaliftir.

"Kocamandı bahçesi köşkün.(...)Yıkılan, yerlerini kat kat satılmış bir apartmana bırakılan köşk imgelerinin arasında bir bu sahibiydi. Atif Bey'e kalsa çoktan yıkacak, kaloriferli falan bir apartman yaptıracaktı, bahçeyi de parselleyip satacaktı. Vedia Hanım yanaşmıyordu." (İleri, 1997: 139-140)

İstanbul'un değişiminin işlenmesinin ardında yatan esas Türkiye'nin kentleşme meselesidir. İlk olarak nasıl bir İstanbul ve kent panoraması, manzarası çizildiğine bakalım. Aşağıdaki satırlar Türkiye'deki kentleşmenin negatifliğini ortaya koyar. Kentin fiziki görünümü tasvir edilirken Türkiye'deki kent, kentleşme adeta kuş bakışıyla okuyucuya aktarılır ve bu manzara üzerinden sorgulanır.

'Denizkızının Öyküsü'nde

"Fakat bu şehir beni boğuyor; külrengi yapılardan, ilkyaz sonuna karşı çiçeğe durmamış, kimbilir hangi İttihatçı konağının sonradan görme geniş bahçesinden arta kalmış tek tük ihtiyar meyva ağaçlarından, tozla ve isle kararmış akasyalarından sonsuz bir tiksinti duyuyordum.(...)Yalnızca hayatı kirletiyorduk. İşte bunun maddi, somut görünümü gibi, denizde yalnızca karpuz kabuklarıyla mazot artıkları yüzer olmuştu; uskumrular nicedir bu sulara uğramadığından salkım saçak denizanaları çoğalmıştı.(...)Buradan, bu acılar ve boğuşlar kentinden uzaklaşırsam, bir şeyler değişir sanyordum: Ne aldaniş!" (İleri, 1997: 533-534)

'Eski Bir Kalbim'de Yazar, bir rüya atmosferinin içinde Çandarlı'dayım der ve kentleşme meselesini ele alır.

"Metrekaresi yirmi liradan arsa satan bir kooperatife kızıp köpüren balıkçılarla konuşuyorum. "Kıyılarımızdan göçer balıklar" diyor yaşlı balıkçı ve bak akın akın göçüyor balıklar! Fakat bize ne onun balıklarından! Kooperatife katılacağız ve bir arsa edineceğiz.(...)Annem konuşmaya başlıyor ansızın; Çandarlı Körfezi'ndeki balıklara yazık ettiğimizi, balıkçı köyünü kendimize benzetmekle iyi yapmadığımızı söylüyor." (İleri, 1997: 243-244)

'Kapalı İktisat'ta

"Bu kentin şaşkın, ikilemli, çarpık mimarisi galiba benden başka kimseye gizini söylemiyor. Bense, böylesine düzensizliğin ancak vahşi ormanlarda, yani vahşi yasalarda görülebileceğini ileri sürüyorum." (İleri, 1997: 444)

"Otomobili bir sokağa park edip, öyle gelişigüzel yürümeye başladık. Burada hâlâ eski Rum evleri, beyaz boyalı ahşap köşkler, kırmızı pancurlar vardı. Giderek beton yığına -üstüste atılmış cesetler gibi- dönen kentimizin tansıklar barındıran bir köşesiydi. Yeşilköy'ün içleri." (İleri, 1997: 456)

'Son Yaz Akşamı'nda

"Çamlıklar adamakıllı seyrelmişti.(...)Derken bir dizi beton yapı yükseliyordu. Deniz kirliymiş, uskumrular yıllardır gelmiyormuş. Ne olmuştu, nasıl bu kadar çabuk ilkelleşmişti tümü. Feneri çevreleyen kayalar mazot içindeymiş. Göz, bir kez çirkinliğe alışmaya görsün; çorap söküşü gibi gelir arkası.(...)Kent de çirkindi. Yaşamaksa alabildiğine kuru, umarsız.(...)Tepelerde çamlıklar, aşağılarda birbirinden çirkin, bütün mimarlık kurallarını yadsıyan yeni yapılar, birkaç eski Rum evi. Gözün görmeye alıştığı çirkinlik, herkesin ille, nasıl olursa olsun yaşamak isteği, bu iğrenç iştahlık Adalar'a da sıçramış. Ne kadar değişmiş her yer!" (İleri, 1997: 639-640-641)

"Kıyıdaki eski, ahşap, iki beyaz evin önünden geçtiler. Kınalıada'nın herhalde 'son' evleriydi. Yokuşa doğru yol aldılar; çamlığa, tepelere. Leylâk badanalı bir balkon

sırıyordu karşılarında.(...)Leylâk badanalı balkonu Kadir iğrenç buldu. İğrençti, iğrenç olmasına. Ama pek çok şey iğrençti. Sözgelimi pazar yerlerindeki plastik eşyalar, plakçı önleri, şarkıcı posterleri, birahaneler, sesler, kentin uğultusu, kalabalık -kültür, gömlek değiştiriyor denmişti, belki de kendisi söylemişti, ressam İskender; bunu hep tekrarlardı(...)balkonun badana mavisini, yapay bir mavi kataloglardaki gibi. Kepenkler bir örnekti. Apartmanlar yapılmıştı. Fakat eleştirilmeyecek gibi değildi.” (İleri, 1997: 670-671)

Kentleşmenin planlanmamış bir gelişim ile seyrettiğini ifade edilir. Eski ile yenin iç içe ve uyumsuz bir bütünü oluşturduğu vurgulanır. Estetik açıdan bütünsel bir kentin inşa edilemediğinin altı çizilir. Modernin getirdiği yapılaşma, bu perspektif içinde başta mimari anlamda özgün bir yaklaşımdan ziyade eskiyi deforme etmektedir. Şu cümle, kentleşmenin mahiyetini özetler niteliktedir. “Mimari hiç de olağanüstü değildi, hatta öykünmeydi, özelliksizdi...” (İleri 1997:683), “...insanları yalnızca dizlerine kadar görebilirdiniz bodrum katın penceresinden, bir ışık keskin bir çizgi gibi odaya akardı...” (İleri, 1997:663).

Kentleşme ile gelen değişimin niteliksizliği bir ‘tespit’ halinde gösterilir. Değişim ile ortaya çıkan ruhsuz betonlaşma eleştirilir. Kent, bu açıdan bakıldığında betonlaşmanın tutsağında doğallığını yitirmiş, güzelliğini kaybetmiştir. Kent, doğanın olmadığı, pisliğin, kirliliğin kol gezdiği estetiğin olmadığı eksiklikler mekânıdır. Kentleşme, toplumun zengin-fakir karşıtlığını yansıtırken aynı zamanda kültürel bir ikilik de meydana getirir, eski-yeni yaşam biçimlerinin, algılarının karıştığı yeni bir yaşamı gözler önüne serer. ‘Denizkızının Öyküsü’nde kentteki insanımızın yaşamındaki ikiliğe değinilir.

“Mezarlığa gidiyordum; devrik bir taşta eski yazıyla AH ÖMÜR sözü beni ölümün bilinmezliklerine çekip götürüyordu. Sonra çağdaş bir kahvede bilardo oynayan gençlerle burun buruna geliyordum...” (İleri, 1997: 539)

“Pasaj’ın çıkışında, dışarıda herkes kokoreç, midye kızartması yiyor, ayaküstü votka bira içiyordu: Bu da, kentin yeni töresiydi. Hayatımızı sokağa kusuyorduk gitgide. Hayatımız çoktan yaldız ışıltılı bir Beyoğlu taşına dönmüştü ve ben, böyle kolonya markaları, rujlar, esanslar, makyajla sıvanmış görüntüler arasında, yakın

geleceğimiz için bütün umutları ıraksıyordum.” (İleri, 1997: 536)

Kentte oluşan yaşama biçiminin getirdiği her şey; kalabalık insan yığınları, gürültü, eğlence yerleri ve diğerleri zevksizlik, iğrençlik olarak anlandırılır. Burada söz konusu olan kentin genel görünümünün ötesinde kentle gelen yaşam ve bu yaşama biçiminin kendine özgü yaşam alanlarında oluşturduğu ‘kültür’ün, ‘insan’ın sorgulanmasıdır. ‘Gökyüzü Yıldızlarla Dolu’da yazar, bir resmi hatırlar ardından Şişli’de gördüğü genel manzarayı çizerken pek çok çıkarımda bulunur.

“Şişli’deki çatı katına taşındığımda, Nedim Günsür’ün bir dizi güzel resmini birdenbire hatırlamıştım: Şehrin giderek çoğalan damlarında, yine giderek çoğalan televizyon antenlerine, çağın bu ucube mızraklarına takılıp kalmış, rengârenk ama hepsi yırtık, yırtılmış uçurtmalar... Kuyrukları parçalanmış... Çatıları, çarmıhı andırıyor.(...)Birçok çatı görüyordum, uçsuz bucaksız çatılar. Terasa çıktığımda. Tekdüze, bunaltıcı bir görünüm. Aşağıda, kesişen sokaklar, sıra sıra otomobiller, bakkal, kuru temizlemeci, çöp bidonları, bir iki zavallı cılız ağaç.(...)Çatı katı hepi topu iki odaydı. Daracık mutfak. Daracık banyo. Antre denebilirse, iki adım atamayacağınız antre.(...)Öylesine cüce, basık ve ufuksuzdu ki her şey, gökyüzüne ihtiyacım vardı.” (İleri, 2011: 32-33)

“Terasa çıktım. Gözümü yoran onca yapı, damlar, çirkinlik, çinko, eternit çıkmalar, uçları kıvrık kavruk naylonlar serilmiş. Koca Mansur’dan başlayarak, uzayıp giden bu ara, arka sokaklarda yüzlerce dam, tozlu kızıl kiremitler, televizyon antenleri, alacaları büsbütün külrengi güvercinler.” (İleri, 2011: 45)

Yukarıdaki parçalarda kente bakışın olumsuz mahiyette olduğu açıktır. Kentin özellikle çıplak gözle hemen fark edilen çarpıklığı, çirkinliği ve bunaltıcılığıdır. Selim İleri, kentin içinde yaşamakla beraber hoşlanmadığı bir mekânın içinde olduğunun altını çizer. Kent gökyüzünden kopuk oluşu eleştirilir. “İhtiyacım olduğu halde gökyüzünü fazla göremem, çatılar örter.” (İleri, 2011: 35). İnsan’ın doğa ile ilişkisini kesen kent, insanı yapay bir mekânda hapseder. ‘Nerval Diye Biri’nde kente bakış ‘hayret’ duygusuyla karşımıza çıkar. Çatı katına ulaşan bahar kokusu şaşırtıcıdır.

Şaşırtıcıdır çünkü görülen manzarada doğa olmamasına rağmen bahar hissedilir. Şüphesiz bahar kokusunu uzaklardaki doğadan kente taşıyan rüzgârdır. "Bahar kokardı Şişli, şaşılacak şey. İlkyaz kokardı, nereden ulaşıyorsa çatı katına, ot, toprak, ıtır." (İleri, 2011: 22).

Apartman katlarını dar, yapay ve ıssız mekânlardır. Modern yaşamın mekânları aslında insanların kullanamadıkları, yaşayamadıkları adeta sığındıkları yerlerdir. Çünkü tek düze kent yaşamı insanı çalışmaya odaklarken yaşamdan koparır. İleri, apartman yaşamını anlatırken 'balkon'a sık sık göndermelerde bulunur. Balkon, doğadan kopuk, yapay ve küçük oluşu ile modern yaşamın sembolüdür, bu açıdan hep olumsuzlanır. 'Perisiz Evler'de balkon, intiharı çağrıştırandır. "Akşamın karanlığında tek başına içki içen bir adam, evin ışıklarını yakmamış... İntihara çağıran balkonlar..." (İleri, 2009: 84). Diğer bir yerde İleri, çocukluğunu anımsar ve 'balkon'un iç dünyasındaki olumsuz yer edişine temas eder.

"Sözgelimi, mutfağın açıldığı balkon. İki adımda biter. Çocuğun balkonda oynamasına izin verilmez. Çocuk balkonda sadece 'durabilir.' Koşmayacak, sarkmayacak." (İleri, 2009: 89)

'Şahane Bir Tuvalet'te

"Bahariye'deki evi hatırlamaya çalışıyordu. Hangi odadaydı, hangi kapı önünde, nasıldı evimiz, balkonda duruyordu, iki kişinin yan yana sığmadığı balkon, çöptenesinin yanında çocuk." (İleri, 2009: 29)

Balkon, bu özellikleriyle aşına olunmayandır, sevilmezdir. 'Dostlukların Son Günü'nde Kemal, apartman yaşamına değinir. "Yağmur Kurtuluş'un dar, arka sokaklarına çamuru, pisliği taşıyor sadece.(...)Oturma odasının hiç yaşanmadığı bir ev. Ufacık bir apartman katı." (İleri, 1997: 368). "Sevdiğim bir yazdı. Kullanılmamış oturma odasıyla, küçük balkon arasında geçmişti." (İleri, 1997: 375), der.

Hikâye kahramanları 'kent'i yabancılar ve kent yaşamının getirdiği tek düzelikten, doğadan kopuk oluştan ve insan ilişkilerindeki yapaylıktan rahatsızlık duyarlar. Kentli bir yaşayışın içinde kente yabancıdırlar. Kentten 'gitme' ihtiyacı duyarlar. 'Denizkızının Öyküsü'nde kent, kentte oluşturulan yaşama biçimi ve kentin insanları hikâye kahramanınca -Yazar- algılanır ve tasvir edilir. Kent, Yazar'ın bakışıyla yaşanıl(a)mayacak bir mekândır. "Öylesine tek bir gece konaklanabilir burada ve bu şehirde." (İleri,

1997: 535). Bunda 80'li yılların atmosferinin de payı vardır. Kahramanlar, kent yaşamından ayrılmak isteyişleri ve ayrılamamaları, ayrılamayışları ikilemini yaşarlar. 'Son Yaz Akşamı'nda mimari ve yaşamın kişilerce eleştirilmesine rağmen 'kent' yaşamından kopamadıkları özellikle vurgulanır.

"Yine de hepsi bir apartman katına bayıla bayıla koşacaklardı; kalıbını basardı. İskender; başta kendisi. Şimdi eleştiriyorlardı. Ada'yı yarmışlar, toprağını çalmışlar. Sırtlardaki mazıları acımasızca yakıyorlardı."
(İleri, 1997: 671)

Bireyde kent yaşamına dair gerçekleşen bu tepkinin yani 'gitme'nin ardında yabancılaşma ve yalnızlık meselesinin olduğunu da unutmamak gerekir. 'Yürek Burkuntuları'nda Bay T. İstanbul'da yaşamaktadır. "İstanbul'a döndük." (İleri, 1997: 26), İstanbul'da ise Şişli'de oturduğunu söyler. "Gece geç vakit apartmana dönüyorum, Şişli'ye." (İleri, 1997: 30). Günlüklerden takip ettiğimiz hikâyede çeşitli tarih ve yerlerin gerçek dışı olduğunu görürüz. Bununla ilintili olarak hikâye kahramanının şizofrenik bir yönü vardır. Bay T.'nin yabancılığı ve yalnızlığı 'kent' yaşamına bakışında önemli yer tutar.

"Büyük kentte yaşamak sinirli yapıyor kişiyi; filmler, tiyatrolar, sergiler, betikler yetmiyor mutluluğuma. Gide gide dağbaşlarına, karlı buzlu doruklara ermeliyim. Yanıp sönen kırmızı ışıklara, keçilere pis kokulu. Ve yadrganan bir kentli yalnızlığına." (İleri, 1997: 24)

Bay T.'nin gitme isteğinin ortaya çıkışının nedeni 'kent'in getirdiği yaşam ve bu yaşamın birey üzerindeki olumsuz etkileridir. Karakter, kent ve kentte gelişen yaşamından memnun değildir. Günlüklerinde yer alan mekânlar 'kent'ten kaçma isteğiyle paralel olarak başka başka yerlerdir. Mısır, Halep, Venedik, Ortaçağ şatolarından biri...

Bazı hikâyelerde kahramanların kente bakışında ideolojinin de payı vardır. Sol düşünceye yakın kahramanlar kenti burjuva mekânı ve yozlaşmışlığın hâkim olduğu bir yaşam alanı olarak değerlendirir. Kentten, idealleri uğruna uzaklaşmak Anadolu'ya gitmek isterler. Kimi kahramanlar giderler, kimileri ise edilgen oluşları nedeniyle kalırlar. Kimileri ise gidememelerine rağmen bir gün gidecekleri umudunu taşırlar. 'Pastırma Yazı'nda Faruk, kentteki burjuva yaşantısının, yozlaşmanın altını çizer. Burjuvaların arasında yozlaştığı için İstanbul'u terk eder, 'kent'teki her şeye sırtını döner. "Okutulana inanmamak, okutulandan kaçıyorum. Büyük şehirden de. Büyük şehirden." (İleri, 1997: 168).

'Asalak'ta Güner, evlatlık olduğu aile içinde kendisini yabancı ve yalnız hisseder. Büyük bir ayrıksılık yaşar. Güner, hemen her şeyin iyi-kötü olarak kategorize eder. Bu ayrımda kent, eleştirilen burjuvaların tarafında kalır. Anadolu ise Güner'in 'gitme' arzusuyla idealize edilir. İdealleri uğruna Anadolu'ya 'gitme'k ister. Gitme isteğinin 'kent' ile ilintisi ise, kent yaşamının ve mimarisinin Güner'in 'ava çıkma' doğaya açılma arzularını engelleyecek nitelikte oluşudur.

"Büyük kentin kömür kömür kokan sokaklarında dolaşmak, dev apartmanların altında bunalmak, güne bağırnı açmış parklarda gezinmek, herhangi bir kanepeye gelişi güzel oturmak, canımın çektiği bir şiir kitabı okumak beni hep engelledi kırlara gitmekten. Oysa karar vermiştim; eşyalarımı toplamış, tan yeri ağarırken trene binmeyi tasarlamış, ama bir türlü büyük kentin milyonluk kalabalığından, ıslıl ıslıl bulvarlarından, sinemalarından, caddelerinden, o kendine vergi büyüsünden kendimi kurtaramamıştım. Ay ışığı damların damların gerisinde benim için silik bir aydınlık olmaktan öteye gidememişti. Yeşil kırları, alçak gönüllü dağ çiçeklerini, yaban sümbüllerini, akçıl atları hiçbir zaman tanımayacaktım. Beni alıkoyan bir şey vardı büyük kentte.(...)Damlardan damlardan, apartmanlardan, taşıtlardan kaçalım; ava çıkalım isterdim." (İleri, 1997: 51)

Güner'in kentten ayrılma isteği hikâyede gerçekleşmez. Güner'in gitme isteğinin 'kent'e, kentle gelen yaşama, mimariye itirazla gelişmesi dikkate değerdir. Kent'in 'insan'ın gökyüzüyle doğayla irtibatını kesişinin özellikle altı çizilir.

'Zeytinliklerin Altında Sükûn Yok'ta Macide, işçi Recep'in hapsedilmesinden sonra yalnızlaşır ve koca kentte yaşama dört elle sarılmak ister. Ancak borç para aldıkları fabrikatör Sacit, ondan ahlaksızlık yapmasını ister. Alt tabakanın insanı olarak hayatını idame ettirebilmenin sıkıntılarını yaşar. Bu atmosfer içinde Ege'nin zeytinlikleri 'gitme' bağlamında Macide'de duygular uyandırır.

"(Bu apartmanların, birbirine bunca bitişmiş bu kara yüzü, taş apartmanların; ağaçsız bahçeliksiz evlerin, damların; gökyüzüne alabildiğine uçan sakız gibi beyaz çamaşırların hiç göze çarpmadığı bir kırsız, yeşilliksiz, fabrikalı, otobüslü, otomobilli kutsuz kentin çok ötesinde Recep. Görüldüğüne dost zeytinlikler.)" (İleri, 1997: 92)

Görüldüğü gibi Macide'nin 'kent'e itirazı sadece psikolojisinden beslenmez. Tabiatı bilen bir 'insan' olarak da kente itiraz eder. Kentteki insanın mutsuzluğunu gözler önüne serer. Kent; kutsuz, yani mutluluğun olmadığı bir yerdir. Olumsuzluklar mekânıdır. Yaşanamayacak bir yerdir kent. Oysa zeytinlikler insana dosttur.

Sonuç

Selim İleri'nin, sanatçı ve aydın olarak, hikâyecilik serüveninde odaklandığı meselelerden birisi de 'mimari'dir. İstanbul'un 'değişimi'ne, kentleşmesine dikkat çekilir. Kentleşmenin yanlış seyri, şehrin tahrip edilişi hikâyelerde altı çizilen en önemli husustur. Eski mimari, doğa kısacası geleneksel 'mekân' anlayışımızın terk edilişi ancak bu terk edilen algıların yerine 'yeni' diye adlandırılana geçiş noktasındaki tutarsızlıklar, nitelsiz bir mekân anlayışının var olan yapıyı da bozarak tahrip edişi vardır. Selim İleri, İstanbul'un yaşadığı bu olumsuz değişime muhaliftir, değişimi eleştirir. Çarpık kentleşme İstanbul'un 'öz'ünün kaybedilişi ve yitirilişidir.

İstanbul'un kentleşme bağlamında yaşadığı değişimin yanında 'eski' İstanbul özlemlenir. Modern, şimdiki zamandan ve modernle şimdide yaşanan hayattan 'kopuk', şimdide kapalı ve muhalif kahramanlar geçmiş zamanın izindedir. Eski İstanbul, mimarisıyla, doğasıyla ve insan ilişkileriyle medeniyetimizin 'öz'ünü ifade etmektedir. Özellikle eski İstanbul'un mimarisini yansıtan yapılar şimdiki zamanın mimari anlayışıyla oluşturulmuş modern yapıların nitelsizliklerini ortaya koyacak şekilde ön plandadır. Geleneksel mimarinin zemin oluşturduğu doğa ile iç içelik, eski aile yaşantısı ve komşuluk ilişkileri şimdide yitirilmiş birer olgu farkındalığı ile karşımıza çıkar. Böylelikle ilkin mimari durum olarak karşımıza çıkan mesele mimari bir problemin ötesine geçerek toplumsal boyuta uzanır.

Modern zamanın mekânı kentteki toplumsal çözülme - yozlaşma- bir açmazdır. Geleneksel hayat ve geleneksel hayatı oluşturan değişkenlerin haricinde gelişen şimdiki zamanda 'insan'ımız da olumsuz anlamda bir değişim geçirmektedir. Bu değişim insanımızın yabancılaşmasına, yozlaşmasına neden olmuştur. Toplumsal çözülme -yozlaşma- toplumun bütüncül anlamda şu veya bu şekilde yaşadığı bir meseledir. Sevgisizlik, dışlama -ötekileştirme- ahlâksızlık, hırsızlık gibi kabullenilemeyecek olumsuz durumların toplumdaki görünümleri hikâyelerde kent yaşamı bağlamında ortaya konulur.

Selim İleri'nin edebi şahsiyetini oluşturan unsurlardan biri olarak 'muhalif kimlik' meselenin işlenişinde önemli yer tutar. Selim İleri ve Selim İleri'nin hikâyelerinin kahramanları modern olana şimdiki zamana ve şimdiki zamanın yaşamına 'yabancı'dırlar. Sanatçı, aydın kimlikleri ile meseleleri algılar meselelere eleştirel bir tutumla yaklaşırlar. Bu kapsamda şimdide İstanbul'un yaşadığı mimari değişim, çarpık kentleşme ve bu şekilde bir değişimi yaşayan şehirde yaşanan toplumsal hayat, modern yaşamın mekânı kent, kentin modern yaşamı içinde duyarlılığını yitiren insanlar eleştirinin odağındadır.

KAYNAKLAR

- İLERİ, Selim (1997), *Otuz Yılın Bütün Hikâyeleri*, Oğlak, İstanbul.
- İLERİ, Selim (2009), *Fotoğrafi Sana Gönderiyorum*, Everest, İstanbul.
- İLERİ, Selim (2011), *Yağmur Akşamları*, Everest, İstanbul.
- KAYIŞLI, Gülsen (2010): *Selim İleri'nin Eserlerinde İstanbul Teması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- MARDİN, Şerif (2011), *Türk Modernleşmesi*, İletişim, İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2010), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, İstanbul.

